

SENA SEKULIC-GVOZDANOVIC
Zagreb

ANDRE MOHOROVIČIĆ
PROFESOR ARHITEKTONSKOG FAKULTETA
TEHNIČKOG DO 1957. AGG DO 1962.

asistent

profesor

akademik

Veoma je dugačka povijest djelovanja Andre Mohorovičića na zagrebačkom Sveučilištu, Arhitektonskom fakultetu, prethodno Tehničkom i Arhitektonsko-građevinsko-geodetskom fakultetu. Od asistenta "volontera" 1936. godine do predavača, profesora, predstojnika katedre, prodekana, dekana, rektora..... i umirovljenja 1983., dakle 47 godina "aktivne službe", što i nije značilo prekid djelovanja i dalju povezanost akademika s ustanovom u kojoj je ostavio neizbrisiv pečat i usmjerio dalji rad nove generacije nasljednika na polju teorije i povijesti arhitekture, urbanizma i umjetnosti, te estetike.

A značilo je i nastavak obiteljske tradicije znanstvenika: djed Andrija Mohorovičić (1857.-1936.) svjetski je poznat geofizičar ("MOHO diskontinuitet")

Stekavši diplomu inženjera arhitekture s odličnim uspjehom, nakon jednogodišnje prakse postaje kroz devet godina asistentom Tehničkog fakulteta¹, najprije na katedri "Oblici arhitekture". Profesor Denzler ga 1936. predlaže za

¹ "asistent volonter" 1936. - 1940.

"asistent dnevničar" 1940. - 1941.

"asistent vježbenik" 1941. - do jeseni 1941.

asistenta volontera "jer studira povijest umjetnosti kod Schneidera, arheologiju kod Hoffilera" i "jer se opaža velika potreba stručno izobraženih lica u arhitektonsko-tehničkom smjeru za arheološki i konzervatorski rad, a samo filozofsko-historijski smjer ne daje potpuno spremne stručnjake za potrebe specijalno tehničkih ustanova". Zatim se od 1940. Mohorovičić zapošljuje kod stolice za "Gospodarsko i Industrijsko graditeljstvo", profesor Gabrić ga uzima na ispražnjeno mjesto asistenta Pavešića, a od 1942. dodijeljen je kao asistent (iako postaje naslovnim docentom 1940. na predmetu "Povijest umjetnosti". Prelazi dakle na predmet profesora dr. Knolla, kojeg pamtimo kao nadahnutog predavača i duhovitog ispitivača na ispitima, često u ambijentu njegova očaravajućeg gornjogradskog doma. A mladi je Mohorovičić sklon povijesti i želi se posvetiti teoretskoj i povijesnoj grani arhitektonske znanosti, pa je povrh struke kao inženjera arhitekture proučavao tu znanstvenu granu i s filozofskog gledišta, smatrajući da upravo sintezom tehničkog i filozofskog nazora u promatranju te discipline leži njeno najbolje rješenje s obzirom na proučavanje teorije i povijesti arhitekture na Tehničkom fakultetu. S toga paralelno s inženjerskom praksom² i radom na fakultetu sluša i diplomira na Filozofskom fakultetu opću svjetsku povijest jer smatra da bez tog studija nema temeljitog rada na području povijesti arhitekture. Također aktivno sudjeluje na Seminaru za Povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta³, te seminaru za Pedagogiju i filozofiju.

Zbog bolesti profesora Knolla vodio je 1942. samostalno predmete Povijest umjetnosti i Nauku o arhitekturi, predmet koji obuhvaća teoriju arhitekture i estetike, što ga je profesor Knoll uveo kao "novum", a koji predmet povezuje život sa znanošću i umjetnošću, određuje životni i umjetnički stav arhitekta prema problemima života. Zamjenjivao je profesora Knolla za vrijeme bolesti, pa je predložen po Vijeću Fakulteta za pomoćnog nastavnika, a nakon Knollove smrti potpuno preuzima njegove predmete. Kako se može čitati iz Knollova pisma fakultetu (što je i svojevrsni testament), profesor je svog asistenta smatrao upravo najspremljivim za preuzimanje njegovih predmeta.⁴

Nakon II. svjetskog rata Andrija Mohorovičić imenovan je 1945. (4. IX.) redovnim profesorom Tehničkog fakulteta na katedri za "Arhitektoniku s po-

2 privatna inženjerska praksa 1936.-1941. projektirao je i nadzirao izvedbu više stambenih i industrijskih građevina, stručni je ispit ovlaštenog inženjera položio 1940. godine. Obiteljske kuće u Škrličevoj 4 i Srebrnjaku 60 u Zagrebu izrazio govore da je i u segmentu projektantskog rada vrstan kreator

3 objelodanio je, među ostalim, studiju "Gotske opatijske crkve u Hrvatskoj", "Komparativno rano slikarstvo Balkanskog i Apeninskog poluotoka", "Palača u Urbínu"... (u svom opusu Mohorovičić broji preko 150 znanstvenih rasprava i 4 knjige)

4 "o sposobnosti gospodina asistenta Mohorovičića ja ovdje mogu slobodnije da govorim jer se s njime mnogo sastajem, a uz to je i moj asistent. Znadem da je slušao filozofske nauke i povijest umjetnosti na našem (t.j. Filozofskom) fakultetu, pa je, kako mislim, polagao i ispit. On me je morao često puta zamijeniti iz predavanja iz povijesti umjetnosti, a za taj se predmet ozbiljno pripremljao služeći se marljivo mojom knjižnicom. On je, kako sam se uvjerio, nadasve marljiv i savjestan mlad čovjek, a što je još važnije za umjetnost vrlo obdaren, vrlo fino osjećajan i skroz kritičan um. Boljeg zamjenika zaista ne mogu zaželjeti".

viješću umjetnosti, narodnu arhitekturu i umjetnost". Vršio niz i političkih i stručnih funkcija, prodekan je 1962. tada već AGG fakulteta, zatim 1968.-1970., te 1979.-1981., prodekan za znanstveni rad 1981.-1983., dekan 1970. već tada Arhitektonskog fakulteta. Od jeseni 1947.-1948. je r e k t o r Sveučilišta u Zagrebu. To je jedinstveni slučaj sve do danas (1998.) da je rektorom postao inženjer arhitekture.

Šef katedre je od 1960., te uz kraće prekide sve do umirovljenja 1983. godine. Predstojnik je Zavoda za Povijest arhitekture i umjetnosti od 1967.

Radi u Odboru za izgradnju zagrebačkog sveučilišta, predsjednik je "Fonda za kulturu", predsjednik RSIZ-a za kulturu, predsjednik skupštine Odbora za izgradnju Nacionalne biblioteke, član Odbora za izgradnju Zagrebačkog kliničkog centra, Republičkog Savjeta za obrazovanje, nauku, kulturu i fizičku kulturu. Od 1959.-1966. glavni je urednik Enciklopedije likovnih umjetnosti. Predsjedao je ili bio član desetaka javnih komiteta, savjeta, odbora radnih grupa, a sve je funkcije obavljao s neiscrpnom energijom.

Suraduje već od 1951. godine u časopisima "Arhitektura" i "Republika", kasnije u bezbroj drugih, a naročito u izdanjima Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, gdje je kao relativno mlad stručnjak izabran 1954. za dopisnog, 1962. za redovnog člana. Radi niz godina kao razredni tajnik. Godine 1963. radi u svojstvu direktora Kabineta za arhitekturu i urbanizam, godine 1972. postaje glavni tajnik JAZU, a od 1978 - na dužnosti je potpredsjednika Akademije.

Drži niz predavanja i izvan fakulteta, organizira znanstveno-istraživački rad uz razumljivu financijsku pomoć Sveučilišta, sa studentima odlazi godinama na teren žrtvujući godišnji odmor zbog snimanja povijesnih građevina u Hrvatskom primorju, Istri (u suradnji s Konzervatorskim zavodom u Rijeci) i Slavoniji.

Vršio godinama tzv. t e r e n s k u n a s t a v u za studente Arhitektonskog fakulteta. Godine 1954. radi na temi "Istraživanje srednjovjekovne arhitekture na otoku Cresu". 1956. na temi "Upliv konfiguracije terena na smještaj i razvoj utvrđenih naselja zapadne Istre" i "Rasprostranjenost starohrvatske arhitekture na području Kvarnera". 1957. na "Analizi razvoja urbane strukture historijske jezgre Senja", 1960. na "Razvoju arhitekture ranog srednjeg vijeka na otocima Kvarnera" i "Razvoju Dubrovnika", 1961. na "Analizi razvoja urbanizma i arhitektonske izgradnje na području otoka Krka", 1962. na "Analizi razvoja arhitekture na području kontinentalne Istre", 1969. na "Analizi srednjovjekovne arhitekture na tlu Slavonije", 1971. istražuje na području moslavačko-daruvarsko-bilogorskog rajona i ličko-gorskokotarskog, 1972. istražuje Hrvatsko zagorje, a kasnije tko bi i nabrojao pohode sa studentima diljem naše domovine. Iako je akademik Mohorovićić svojim izučavanjem i registriranjem povijesne arhitekture i graditeljske baštine nastavio rad niza

arhitekata-povjesničara umjetnosti-arheologa, velikana koji su genij nacionalnog graditeljstva otimali zaboravu.

Bili su to nezaboravni dani terena za nas - tada studente arhitekture - a uz upoznavanje ljepota i kvaliteta naših krajeva - primali smo u opširnim "teren-skim predavanjima" sve informacije o povijesnoj arhitekturi i urbanizmu obilaženog kraja, što se kudikamo lakše memoriralo nego učenjem iz knjiga ili skripata. Upravo je ta "terenska škola" odgojila i opredijelila neke od nas za konzervatore, teoretičare i povjesničare arhitekture.

Kao sveučilišni profesor (što je izdvojena tema ovog priloga) Mohorovičić je četrdeset godina nenadmašiv predavač, govornik, pedagog, organizator predmeta svoje katedre i arhitekt-teoretičar-povjesničar. "Nema studenta Arhitektonskog fakulteta u Zagrebu, koji u sebi ne nosi dio dijalektičkoga kreativnog duha što mu ga je usadio profesor Mohorovičić" (Boris Magaš).

Nakon preuzimanja kolegija profesora Knolla, karijeru je redovnog sveučilišnog profesora započeo 1945. godine.

Orijentiran u svojim izlaganjima prije svega prema harmoničnom i humanom, odnosio se prema mladim naraštajima studenata arhitekture prisno, prijateljski, rekli bismo gotovo očinski. Prenosio im je svoje široko znanje, temeljita gledanja i sjajne analize s toliko sugestivnog zanosa da je auditorij bez izuzetaka oduševljavao. Predavaonice su bile popunjene do posljednjeg mjesta, za slušanje iz prvih redova dolazilo se mnogo prije određene satnice. Studente je profesor Mohorovičić djelotvorno poticao u radu, iskreno se veselio svakom njihovom uspjehu, znao im je to i pokazati, a i strpljivo slušati sve njihove privatne probleme. Stoga mu još i danas njegovi bivši đaci ukazuju rijetko poštovanje i odanost.

Predavanja su se bilježila, teme nakon predavanja diskutirale među studentima, bila je to ona prava atmosfera želje za znanjem i korisnim radom, pod uplivom pozitivnog, neovisnog mišljenja i samostalnog osjećanja što ih je Mohorovičić dosljedno poticao smatrajući da arhitekt-student - naročito u toj fazi edukacije - treba žilavo i uporno tražiti vlastiti samostalni odnos prema edukativnom materijalu koji mu se pruža. Mohorovičić je naglašavao kako živimo u stalnim promjenama (panta rhei = sve teče), pa tako se mijenjaju i nazoni o graditeljskom svijetu i metodama čuvanja starih spomenika. Misli kreativnog arhitekta daleko lete, pa treba pomno "izvagati" i razlučiti ono "pomodno" od iskre novih pogleda. ("cum granu sali")

U predavanjima svog kolegija - arhitektonika s povijesti umjetnosti Starog, Srednjeg i Novog vijeka, narodna arhitektura i umjetnost, teorija arhitekture - u studentima je izazvao toliko istinske ljubavi i oduševljanja prema predmetima svojih izlaganja da su ona postala najposjećenija predavanja i dobivali su se najuspješniji rezultati na ispitima jer je profesor Mohorovičić "da-

vao", uz slikovite prikaze, a studenti su neposredno "primali" građu ispita i trebalo je tek pregledati preporučenu literaturu i analizirati zadanu temu i ispit je uspješno prošao u prijatnom "razgovoru" između ispitatelja i ispitanoga.

A koliko su istom bila korisna izlaganja i razgovori na t e r e n s k o j n a s t a v i . ! Tu se je na licu mjesta mogla primijeniti teorija s predavanja i raspraviti problematika čuvanja kulturnih spomenika, upoznati arhitektonske stilove, meditirati o prošlosti zbog zbivanja u sadašnjosti i pogleda u budućnost.

Sjećamo se osobito tih nezaboravnih studentskih "ekskurzija" u pohodu Istri! Mohorovičić je već imao za sobom rezultate originalnih radova s "terena" i osebujan stav prema spomeničkoj baštini i kulturnoj prošlosti. Bili su to radovi o kapitalnim djelima i vrijedne dopune u proučavanju hrvatskih naselja, povijesno-urbanističke analize i kategorizacije spomeničkih vrijednosti, prijedlozi o zaštiti i revitalizaciji hrvatskog kulturnog blaga. Sve smo te ideje upijali uz zornu i konkretnu arhitekturu istarskih gradića. Sjećamo se predivnih grupacija borova na krajnjem izdanku porečkog poluotoka, pinijeve aleje grobne kapele Sv. Vinčenta, sjećamo se Berama i male borove šume u tišinu koje se sakrila kapela s fascinantno raskošnim gotičkim freskama po svim zidnim plohama. Da spomenemo samo neke od Mohorovičićevih refleksija iz Berama "Bogat je to ljudski dokument - osim današnjih trenutnih posjetnika privukao je i 'slikara-pustinjaka', koji se uz čašu zagrijanog vina i obrok skromnog jela zabio u tišinu i ljepotu fresaka kroz čitave dane, tjedne, mjesec." Sjetimo se romaničke kuće u Poreču - "sitnih, ali zapravo 'monumentalnih' prostora i kod koje se jasno očituje utjecaj materijala na način građenja." A uz Mirnu i Motovun: - "život je bio grub, a bitka za opstanak ozbiljna, o čemu eto govori izgradnja na zaštićenom i dominantnom položaju, kao kruna na nedokučivom brežuljku opkoljenom jarkom, a centralni bi se dvorišni prostor opkoljavao jednim ili - većinom - sa dva prstena obrambenih bedema". Vodio nas je tako profesor na put kroz stoljeća: od istarskih kasteljera do pavlinskog baroka, od rimskog monumentalizma Pule i mozaika porečke Eufrazijane do Petra u Šumi, odbojnih srednjovjekovnih kaštela i zidina Pazina, Vinčenta, Lovreča, Labina.... Doživljavali smo misterije prostora pod lukovima i među stupovljem bazilika, voluminozan prostor pulske arene, zbijen prostor u dnu srednjovjekovnih kula, tišinu zatvorenih renesansnih dvorišta i tekući prostor oko mekanih baroknih krivulja. Sve smo te prostorne kvalitete duboko osjetili pod sugestijom profesora, osvjedočivši se da su harmonija oblika i proporcija temelj arhitekture, pa premda je "harmonija u arhitekturi izražena apstraktnim terminima, kao što su masa, površina, obris, linija - ipak je to nešto živo što dira naša sjetila". Osjetili smo važnost povezivanja arhitekture s okolnim ambijentom, sa svojom prirodom. U Istri se "arhitektura i priroda prožimaju, tu postoji takorekuć krvna veza arhitekture i

prirode. Čovjek Istre gradio je u različita vremena različito, u skladu s načinom života. Ipak se sve stopilo u jedinstvenu cjelinu i promatrajući tu arhitekturu, zaboravljamo na 'stilove', doživljavamo istarsku arhitekturu kao izraz razmišljanja njenih graditelja, izraz kreacije istarskog čovjeka pod promjenljivim prilikama, koje su ga okruživale".

Arhitekti, koje je odgojio profesor Mohorovičić svjesni su da zemlje - posjednice umjetničkog blaga - nisu samo čuvari tog blaga nego su i odgovorne za to blago naciji i čitavom ljudskom društvu. To je moralna snaga principa, koji osigurava čivanje svjetskog umjetničkog nasljeđa. Shvatili smo neophodnost zaštite historijskih spomenika, svjedočanstava ljudske aktivnosti u prošlosti, a shvatili smo i uz inženjera-profesora da je to i problem tehničke naravi.

Zbog toga rad na konzervaciji i restauraciji arhitektonskih spomenika, kod ambijentalnih restauracija i izgradnje novog u starom, jer život i starog i novog to bezuslovno traži, treba prepustiti stručnjaku arhitektu i urbanistu pod uvjetom da je specijaliziran za takav rad i da posjeduje sklonost takvom radu. Takvim stručnjacima s posebnim afinitetom za projektiranje u osjetljivim starim ambijentima potreban je nakon tehničkog studija dodatni dio edukacije za taj delikatan poziv. Mnogostruko su više izloženi kritici i stručnjaka i javnosti nego projektant za suvremene gradnje u suvremenom ambijentu. Prije osnivanja postdiplomskog studija "Građevno naslijeđe" zagrebačkog sveučilišta u Solinu tek se je na Mohorovičićevim predavanjima moglo steći teoretsko, a na terenu praktično znanje za taj delikatni problem, koje se je moglo dopuniti tek dužom praksom i učenjem na vlastitim pogreškama. Mohorovičić je prenosio studentima vlastita iskustva - iako se njegov predmet, zbog stisnute stanice, nije mogao u proširenom vidu baviti tom građom - i pružao im informacije o bitnom arhitektonskom stvaralaštvu u povijesti čovječanstva. No sve estetiziranje i teoretiziranje (iako odgojno nužno) bez uvida u tehničke probleme ostaje apstraktno i upravo je Mohorovičić ukazivao na primjere u kojima se arhitekt sukobljuje s konkretnim tehničkim poteškoćama i problemima.

Svaka arhitektonska škola, pa tako i Arhitektonski fakultet u Zagrebu, razvija u studentu prvenstveno individualne kreativne nadarenosti, ne zarobljava ga bilo kojom suvremenom ili historijskom teorijom. Mohorovičićeva su predavanja pomagala studentu da upozna najbolja djela sadašnjosti i prošlosti, možda da i gleda na njih kao na inspiraciju, ali nikako da ih imitira.

Pa i kao mladi stručnjaci bez praktičnog iskustva mnogi su bivši studenti dolazili profesoru Mohorovičiću po savjet ili kritiku, a on im je nesebično pomagao svojim dugogodišnjim iskustvom i na terenu i sa sjednica različitih "Savjeta", gdje su bili na uvidu svi primjeri obnavljanja kulturnih spomenika, i na kojim je raspravama Mohorovičić bio neizostavljiva ličnost. U tim mnogo-

brojnim "komisijama" priznatih kulturnih radnika, historičara umjetnosti, muzealaca, umjetnika, arheologa.... uz arhitekta i urbanistu on je bio najčešće u nadmoćnoj poziciji.

Svratimo li se opet na čas Mohorovičiću kao nadahnutom predavaču i njegovoj sugestivnoj moći zadržavanja nesmanjene pažnje slušača do posljednje točke izlaganja, shvatit ćemo da uspjeh nije bio samo u trenutačnom raspoloženju i oduševljenju slušača nego i u činjenici da je svaki student u Mohorovičićevim predavanjima pronašao nešto što će ga zanimati kroz studij i što će ga pratiti kasnije kroz život i praksu.

Bilo je - dakako - na "Zagrebačkoj školi arhitekture" niz izrazitih pedagoga i kreatora arhitekture i urbanizma, koji su nadasve pozitivno djelovali i odgojili niz kasnije poznatih arhitekata, priznatih ne samo u domovini već i u inozemstvu, ali je rijetko koja katedra ostavila za sobom jedanko dobre nasljednike. Nije lako mladom stručnjaku naslijediti priznatu ličnost, biti jednako dobar, čak i bolji. Zapravo trebala bi biti i svrha svakog odličnog pedagoga-predavača i profesora da odgoji čak boljeg od sebe, jer znanost i umjetnost (što i jest arhitektura!) ide dalje, a pogotovo tehnologija (bitan element arhitekture) kroči u našem stoljeću u nevjerovatne mogućnosti i obećava u trećem tisućljeću novo "zlatno doba" čovječanstva. Ukoliko prevlada razum i međusobno shvaćanje nad ljudskim ego i agresivnim mentalitetom.! A ljudstvo se upravo i dijeli na te dvije suprotne vrste.

Profesor Mohorovičić je nesebično odgojio izvrsne nasljednike (Boris Magaš, Vladimir Bedenko...), nije dozvolio da nestane kontinuiteta poznate katedre, što je inače čest slučaj kod onih nastavnika Arhitektonskog fakulteta koji smatraju da se nitko ne može usporediti s kvalitetom njihove ličnosti.

Osebjuna ličnost Andre Mohorovičića upravo je dokaz potrebe za takvim hrvatskim stvaraocima koji samoprijegorno usmjeruju rad i dužnosti za opću korist i daruju nam optimističku viziju budućnosti našeg kulturnog javnog života.

L I T E R A T U R A :

1. Mušić M., Enciklopedija likovnih umjetnosti, Sv. 3, str. 484, Zagreb 1964.
2. Sekulić-Gvozdanović S., Priznanje Andri Mohorovičiću, ARHITEKTURA br 186-188, str. 16.-17. Zagreb 1983.-1984.
3. Šenoa Z., Enciklopedija Jugoslavije, Sv. 6, str. 149., Zagreb 1955.
4. Redakcija Enciklopedije hrvatske umjetnosti, Sv. 1, str. 587., Zagreb 1995..
5. Tko je tko u Hrvatskoj (Who is who in Croatia), Andre Mohorovičić, str. 499, Zagreb 1993.